

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ. ΕΝΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ένα θέμα που επανέρχεται συχνά στις συζητήσεις των θεωρητικών είναι το πρόβλημα της συνάρθρωσης του συνταγματικού με το παραδειγματικό επίπεδο του κειμένου. Από τη σκοπιά της μεθοδολογίας, το κρίσιμο ερώτημα είναι πώς θα μπορούσαμε να περάσουμε χωρίς άλματα, με τρόπο συστηματικό, απαλλαγμένο από υποκειμενικές αυθαιρεσίες, από την αφηγηματική ανάλυση στην ιδεολογική ανάλυση και ερμηνεία του αφηγήματος. Πάνω σ' αυτό, η θεωρία του Greimas προσφέρει, καθώς είναι γνωστό, μια διττή απάντηση.¹ Ξεκινώντας από την κριτική επεξεργασία των μοντέλων του Vladimir Propp για τη συνταγματική ανάλυση του παραμυθιού² και του Claude Lévi-Strauss για την παραδειγματική ανάλυση του μύθου,³ διαμορφώνει δύο μοντέλα ανάλυσης γενικότερης εμβέλειας, ένα για τα αφηγηματικά κείμενα⁴ και ένα για τα ποιητικά κείμενα.⁵ Τα μοντέλα αυτά αξιο-

1. A.J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, Larousse, 1966 - ελληνικ. έκδ.: *Δομική Σημασιολογία. Αναζήτηση μεθόδου*, μετάφρ. Γιάννης Παρίσης, επιμ. Ε.Γ. Καψωμένος, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη / Θεωρία της Λογοτεχνίας, 2005.

2. V. Propp, *Morfologija skazki*, Leningrad, 1928 [= *Morfologie du conte*, Paris Seuil, 1970 - ελλην. έκδ.: *Μορφολογία του παραμυθιού*, Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1991].

3. Cl. Lévi - Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1958. *Anthropologie structurale II*, Paris, Plon, 1973. Πρβλ. "Η δομική ανάλυση του μύθου", μετάφρ. Ελπιν. Νικολουδάκη, περ. *Φιλολογικά* 9-10 (Ιωαννίνα. 1985): 37-81.

4. A.J. Greimas, "Le conte populaire russe, analyse fonctionnelle", *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, vol. 9 (1965): 152-175. — *Maupassant. La sémiotique de texte: exercices pratiques*, Paris, Seuil, 1976, καθώς και: *Sémantique structurale*, 1966: 172-180, 192-203 [=ελλην. έκδ. 2005: 305-320, 341-359, 360].

5. A.J. Greimas, "Eléments pour une théorie de l'interprétation de récit mythique", *Communications*, 8 (1966α): 28-59 — "The Interpretation of Mythe: Theorie and Practice", *Structural Analysis and Oral Tradition*, ed P. Maranda - E. Maranda, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1971: 81-121, καθώς και: *Δωδώνη: Φιλολογία* 34 (2005) 183-196

ποιούνται φυσικά και για μια διπλή ανάγνωση του ίδιου κειμένου, πρώτα συνταγματική, προκειμένου να αναδειχτούν οι αφηγηματικές δομές και οι αντίστοιχοι κώδικες, ύστερα παραδειγματική, προκειμένου να αναδειχτούν οι ιδεολογικές δομές και τα αξιακά πρότυπα στα οποία αντιστοιχούν.

Τα μοντέλα συνταγματικής και παραδειγματικής ανάλυσης του Γρεϊμας, καρπός αυστηρής θεωρητικής επεξεργασίας, αποτελούν ευέλικτα και πολύ εύχρηστα μεθολογικά εργαλεία για την ανάλυση τόσο του συνταγματικού όσο και του παραδειγματικού επιπέδου. Η λειτουργικότητα και η διδακτική χρησιμότητά τους έγκειται στο ότι μας βοηθούν να περάσουμε από την αφηγηματική επιφάνεια στις δομές βάθους, στο κοσμοθεωρητικό υπόστρωμα και το ιδεολογικό μήνυμα του έργου.

Υπάρχει ωστόσο, κατά την άποψη ορισμένων μελετητών, ένα κενό στη μεθοδολογία του Γρεϊμας, που αφορά — όπως είπαμε στην αρχή — το πρόβλημα της συνάρθρωσης συνταγματικού και παραδειγματικού επιπέδου και το αίτημα μιας μεθοδολογικά συνεπούς και οργανικής μετάβασης από το ένα επίπεδο στο άλλο.

Στο πρόβλημα θα επιχειρήσουμε να δώσουμε μια απάντηση, τεκμηριωμένη στην πράξη, με μια συστηματική και μεθοδολογικά συνεπή ανάλυση.

Θα ξεκινήσουμε από μια βασική διαπίστωση: ανάμεσα στο αφηγηματικό και στο παραδειγματικό επίπεδο υφίσταται μια πλήρης αντιστοιχία· το ένα είναι μεταγραφή του άλλου. Ο αφηγηματικός μύθος είναι η μεταγραφή σε τόπο, χρόνο, πρόσωπα και δράση, του κοσμοειδώλου του δημιουργού· και αντίστροφα, τα σημασιακά περιεχόμενα είναι το ιδεολογικό ισοδύναμο της δράσης, η μεταγραφή της σε ένα σύστημα αξιών. Για να μιλήσουμε με τεχνικούς όρους, το αφηγηματικό μοντέλο όπως και το μοντέλο δράσης αποτελούν το ακριβές ισοδύναμο του διαρθρωτικού ή του μετασχηματιστικού μοντέλου. Πάνω σ' αυτή την ισοδυναμία πρέπει να στηρίξουμε τη μέθοδο και τις τεχνικές αναλύσεως, προκειμένου να μεταγράψουμε τη διαχρονική οργάνωση των αφηγηματικών ακολουθιών σε αχρονική οργάνωση παραδειγματικών σχέσεων. Αχρονική ονομάζουμε την οργάνωση που δε στηρίζεται στον παράγοντα του χρόνου, στη χρονική διαδοχή των λειτουργιών (πρότερο - ύστερο), αλλά στις σχέσεις αναλογίας-ομοιότητας-ταυτότητας και διαφοράς-αντίθεσης-αντίφασης. Με βάση αυτές τις σχέσεις τα σημασιακά περιεχόμενα οργανώνονται σε ένα ιεραρχικό σύστημα σημείων, που αντιστοιχεί σ' ένα σύστημα αξιών, ιδεολογικής ή και κοσμοθεωρητικής τάξης.

Για να επιτευχθεί μια οργανική, χωρίς άλματα, μετάταξη από τον ένα τύπο οργάνωσης στον άλλο, ένας σίγουρος τρόπος υπάρχει: η παραδειγμα-

Sémantique structurale, 1966: 180-191, 204-221 και 222-256 ("L' Université de Beograd") [=ελλην. έκδ. 320-340, 359-390 και 391-446].

τική επεξεργασία των ίδιων των δεδομένων της συνταγματικής ανάλυσης. Ποια είναι αυτά τα δεδομένα; Τα μνημονεύσαμε ήδη παραπάνω: μία αναλυτική σταθερά, το αφηγηματικό μοντέλο και μία συνοπτική σταθερά, το μοντέλο δράσης ή μοντέλο δρωσών δυνάμεων, όπως το λέμε σήμερα. Τα δύο αυτά συμπληρωματικά μεταξύ τους μοντέλα προσφέρονται για παραδειγματική ανάλυση, γιατί παρέχουν έτοιμο, κωδικοποιημένο με μια παραδειγματική λογική, ολόκληρο το πλέγμα σχέσεων του συνταγματικού επιπέδου, εξασφαλίζοντας εξ αρχής το πλεονέκτημα μιας πλήρους εποπτείας των στρατηγικών σημασιακών συναρτήσεων. Ιδιαίτερα, το αφηγηματικό μοντέλο, καθώς κωδικοποιεί με τρόπο συστηματικό όλες τις συνταγματικές ακολουθίες που συνιστούν την “αφηγημένη ιστορία” και αποκαλύπτει τη λειτουργία τους εντάσσοντάς τις στο δομικό πρότυπο του αφηγήματος, προσφέρει ένα εκτεταμένο πεδίο πρωταρχικής σημασίας για την ανίχνευση παραδειγματικών δομών και σημασιακών αξιών.

Ο Greimas δε θεώρησε προφανώς αναγκαίο να δεσμεύσει την αναλυτική διαδικασία μ' έναν τέτοιο περιορισμό: η παραδειγματική ανάλυση να βασίζεται κυρίως στην παραδειγματική επεξεργασία του αφηγηματικού μοντέλου και του μοντέλου δρωσών δυνάμεων. Μολονότι είναι αυτός που εισήγαγε το αφηγηματικό μοντέλο και το έθεσε ως τελικό στόχο της συνταγματικής ανάλυσης, στη συνέχεια το χρησιμοποίησε περιορισμένα (Greimas 1965, 1966, 1966a), χωρίς να εξαντλήσει τα μεθοδολογικά του πλεονεκτήματα. Προτίμησε τη ελευθερία μιας παραδειγματικής ανάλυσης που να κινείται, χωρίς περιορισμούς, σε όλο το φάσμα των δεδομένων, πρωτογενών (κειμενικών) και δευτερογενών (προϊόντων ανάλυσης, όπως τα παραπάνω μοντέλα). Μάλιστα, έδωσε πολύ νωρίς την προτεραιότητα στο συνοπτικό και γι' αυτό πιο εύχρηστο μοντέλο δρωσών δυνάμεων, το οποίο επεξεργάστηκε σε διαδοχικές εργασίες.⁶ Οι επιλογές αυτές είναι εξίσου θεμιτές με κάθε άλλη που θα μπορούσαμε να προτείνουμε, γιατί δεν παραβιάζουν τη μεθοδολογία: είναι απλώς ζήτημα τεχνικής.

Η δική μας πρόταση, που βασίζεται σε μια πρακτική δοκιμασμένη σε μακρά διάρκεια χρόνου, έχει — πιστεύουμε — ένα ερευνητικό πλεονέκτημα: ότι διατηρεί το αφηγηματικό μοντέλο ως κύριο ζητούμενο της συνταγματικής ανάλυσης και ως βασικό πεδίο άσκησης της παραδειγματικής ανάλυσης: έχει επιπροσθέτως κι ένα διδακτικό πλεονέκτημα: ότι καθιστά μεθοδολογικά εφικτή και ταυτόχρονα ορατή και κατανοητή την οργανική μετάβαση από το ένα επίπεδο στο άλλο.

Όπως θα φανεί από την εφαρμογή που θ' ακολουθήσει, η τεχνική που έχουμε καθιερώσει στην ανάλυση των αφηγηματικών κειμένων είναι η εξής:

6. A.J. Greimas, *Du sens*, Paris, Seuil, 1970, — *Du sens II*, Paris, Seuil, 1983.

Αφού έχομε ολοκληρώσει τη συνταγματική ανάλυση με την κατάρτιση του αφηγηματικού μοντέλου και του μοντέλου δρωσών δυνάμεων, αρχίζομε τη δεύτερη, παραδειγματική φάση της ανάλυσης με τα δεδομένα που προέκυψαν από τη συνταγματική ανάλυση, δηλ. με την παραδειγματική επεξεργασία των δύο μοντέλων, του αναλυτικού (αφηγηματικού) και του συνοπτικού (δρωσών δυνάμεων). Αυτά καθοδηγούν τη διαδικασία της ανάλυσης. Ανατρέχομε και πάλι στα κείμενα, αξιοποιώντας συμπληρωματικά το πρωτογενές υλικό, αλλά με γνώμονα τις ανάγκες που πρκύπτουν από την ανάλυση των παραπάνω μοντέλων και από τη σκοπιμότητα επαλήθευσής της. Έτσι πραγματοποιείται μια ομαλή μετάβαση απο τη συνταγματική στην παραδειγματική φάση της ανάλυσης· η διαδικασία δεν παρουσιάζει κανένα κενό, που να φέρνει σε αμηχανία έναν άπειρο χρήστη της μεθόδου: από πού ν' αρχίσει και πώς να μεθοδεύσει την ανάλυση του παραδειγματικού επιπέδου.

Εφαρμόζοντας την τεχνική που προτείνομε — παραδειγματική επεξεργασία των δεδομένων της συνταγματικής ανάλυσης, μάλιστα, του αφηγηματικού μοντέλου — τα συμπεράσματα βγαίνουν με τρόπο συστηματικό, ώστε όχι μόνο να είναι αλλά να φαίνονται ορθά και επαληθεύσιμα.

Πώς γίνεται αυτό στην πράξη; Θα χρησιμοποιήσομε ως παράδειγμα εφαρμογής το διήγημα του Αντώνη Σαμαράκη, "Το ποτάμι",⁷ για το οποίο διαθέτομε μια πλήρη συστηματική ανάλυση του συνταγματικού επιπέδου, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο μας, *Αφηγηματολογία*.⁸ Δε θα επαναλάβομε εδώ τα δεδομένα της συνταγματικής ανάλυσης, στα οποία ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει, αν το κρίνει αναγκαίο. Θα δανειστούμε μόνο τα εξαγόμενα αυτής της ανάλυσης, που συνοψίζονται στο αφηγηματικό μοντέλο και στο μοντέλο δρωσών δυνάμεων:

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Αντιπαράταξη ("δώθε-"κείθε")	vs	Προφύλαξη [Αυτοί: A_1 - οι 'Άλλοι: A_2]
Αναμονή [A_1 - A_2]	vs	Ετοιμότητα [A_1 - A_2]
("χρύο": χειμώνας	vs	Δυσφορία /συσπείρωση [A_1])
Απραξία (παρατεταμένη)	vs	Χαλάρωση [Φαντάροι: ΦΦ]
(καλοκαιριά: άνοιξη	vs	Ευφορία /ξεθάρρεμα [ΦΦ])

7. Από τη συλλογή διηγημάτων: *Ζητείται ελπίς*, Αθήνα, 1954.

8. Ε.Γ.Καψωμένος, *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*, Αθήνα, Πατάκης (2η έκδ.), 2003: 244-257.

Άρση προφύλαξης [ΦΦ]	vs	Θάνατος [Λοχίας]
Άρση προφύλαξης [ΦΦ]	vs	Θάνατος [δύο ΦΦ]

Σύμβαση:

Απαγορευτική διαταγή	vs	Ασφάλεια [Στρατιωτ. Αρχή: Π ₁]
(Παραβίαση	vs	Τιμωρία: στρατοδικείο [Π ₁])
Κατάσταση στέρησης [ΦΦ]	vs	Ανάγκη πλήρωσης [ΦΦ]

ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ

Πρόκληση ("πειρασμός")	vs	Ανταπόκριση (λαχτάρα) [ΦΦ/Φ ₁]
------------------------	----	--

εσωτερ. ΑΓΩΝΑΣ [Φ ₁]	(1η φάση: εγρήγορση:
(αμφιταλάντευση)	Διαταγή: Δέσμευση vs Βούληση παραβίασης [Φ ₁]
	Απόφαση vs Αναστολές (συνειδητό) [Φ ₁]

(2η φάση: όνειρο - εφιάλτης:

Επιθυμία

(:ποτάμι") [Φ₁] vs Αναστολές (ασύνειδο) [Φ₁]

Πόθος

(:"γυναίκα") [Φ₁] vs Αναστολές (ασύνειδο) [Φ₁]ΝΙΚΗ [Φ₁]

(ενεργοποίηση)

Συνέπεια θετική: Απόλαυση - αναζωογόνηση -
Μεταμόρφωση - ανάκτηση παιδικότητας [Φ₁]

Ενότητα με τη φύση (κολύμπι) [Φ ₁]	vs	Απόλαυση - Ευδαιμονία [Φ ₁]
Συναπάντημα με τον "άλλο" [Φ ₁]	vs	Άγνοια - Αμηχανία [Φ ₁ -Α ² Φ ₂]

Σύμβαση:

Σημάδι [Φ ₁]	vs	Αναγνώριση [Α ₂ Φ ₂]
Μεταμόρφωση [Φ ₁]	vs	Ενεργοποίηση [Φ ₁ -Α ₂ Φ ₂]

ΚΥΡΙΑ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

Πρόκληση (εχθρική συμπεριφορά) [Α₂Φ₂] vs Αντίδραση [Φ₁]

(1η φάση: Ανταγωνισμός:)

ΑΓΩΝΑΣ [Φ₁-Α₂Φ₂] vs ΕΠΙΤΥΧΙΑ [Φ₁]

(2η φάση: ψυχική Δοκιμασία:)

εσωτερικός ΑΓΩΝΑΣ Επιθετική παρόρμηση vs Αναστολή
 (:Αμφιταλάντευση) Επιθετική παρόρμηση vs Αναστολή
 Επιθετική παρόρμηση vs Αναστολή ΗΤΤΑ ([Φ₁])
 Επιθετική παρόρμηση vs Αναστολή (: Παραίτηση)

Συνέπεια αρνητική: Θάνατος

Στη συνταγματική ανάλυση του διηγήματος διαπιστώσαμε ότι το κείμενο οργανώνεται πάνω σε μια διπλή προοπτική (στρατιωτικός κώδικας vs φυσικός κώδικας), γεγονός που μας υποχρεώνει να καταρτίσουμε δύο αντιπαρατιθέμενα μοντέλα, σύμφωνα με το ακόλουθο σχήμα:

ΜΟΝΤΕΛΟ ΔΡΩΣΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

(Στρατιωτικός κώδικας)	(Φυσικός κώδικας)
Υ = Φαντάρος [Φ ₁]	Υ = Φαντάρος [Φ ₁]
Α = Ασφάλεια	Α = το ποτάμι /απόλαυση του μπάνιου
Π = Στρατιωτική αρχή (Μεραρχία /Ταγματάρχης)	Π = Φύση /Φυσική παρόρμηση
Δ = Φαντάροι [ΦΦ]	Δ = Φαντάροι [ΦΦ]
Β = Στρατιωτικός κώδικας: πειθαρχία	Β = Φυσικός κώδικας: επιθυμία
Αντ. = Εχθρός ("οι Άλλοι": [Φ ₂ - Α ₂ Φ ₂] - Φύση /Φυσική παρόρμηση)	Αντ. = Πόλεμος /Στρατιωτικός κώδικας

Αρχίζοντας την παραδειγματική ανάλυση, διαπιστώνουμε ότι το αφηγηματικό μοντέλο έχει μια συμμετρική οργάνωση. Τον άξονα της συμμετρίας αποτελούν οι δύο δοκιμασίες, οι οποίες διαρθρώνονται σε δύο φάσεις η καθεμιά και συνδέονται με μια σχέση αντίστροφης αναλογίας: Δοκιμασία Χαρακτηρισμού: Συνέπεια θετική — Κύρια Δοκιμασία: Συνέπεια αρνητική. Αντίστροφη αναλογία συνδέει επίσης τις λειτουργίες που εισάγουν την πλοκή και την περιπέτεια, αντίστοιχα. Στο ζεύγος Αντιπαράταξη vs Προφύλαξη αντιστοιχεί το ζεύγος Ενότητα vs Ευδαιμονία, στο ζεύγος Απραξία vs Χαλάρωση, το ζεύγος Συνάντηση vs Ενεργοποίηση, κ.ο.κ. Οι αντιστοιχίες αυτές καθιστούν ευδιάκριτη τη διπολική οργάνωση των δομών τόσο στο διηγηματικό (Αφηγηματικό μοντέλο - Μοντέλο δρωσών δυνάμεων) όσο και στο σημασιακό επίπεδο (στρατιωτικός κώδικας vs φυσικός κώδικας - κοινωνικές αξίες vs φυσικές αξίες) και οδηγούν αβίαστα τον αναγνώστη από τη συνταγματική στην παραδειγματική ανάγνωση του κειμένου.

Συγκεκριμένα, διακρίνομε δυο αφηγηματικούς κύκλους, που παρουσιάζουν τις ακόλουθες συμμετρικές ή αντισυμμετρικές ανταποκρίσεις:

Πρώτος αφηγημ. κύκλος
(ΠΛΟΚΗ)

Δεύτερος αφηγημ. κύκλος
(ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ)

Στρατιωτικός κώδικας: Στέρηση
- Δοκιμασία χαρακτηρισμού

Φυσικός κώδικας: Πληρότητα
Κύρια Δοκιμασία

Θετική πρόκληση vs Ανταπόκριση
Αγώνας vs Νίκη

Αρνητική Πρόκληση vs Αντίδραση
Αγώνας vs Ήττα

Συνέπεια θετική: Πληρότητα

Συνέπεια αρνητική: Στέρηση(=Θάνατος)

Παραβίαση στρατιωτικού κώδικα

Απόρριψη φυσικού κώδικα

Επικράτηση φυσικού κώδικα

Αποκατάσταση στρατιωτικού κώδικα

Συσχετίζοντας την παραδειγματική διάταξη των λειτουργιών με το μοντέλο δρωσών δυνάμεων διαπιστώνομε ότι και στις δυο περιπτώσεις έχουμε μια διπολική οργάνωση, που βασίζεται σ' ένα κοινό χαρακτηριστικό: το ασυμβίβαστο ανάμεσα στο στρατιωτικό και στο φυσικό κώδικα· η αποδοχή του ενός συνεπάγεται την απόρριψη του άλλου και αντίστροφα. Έτσι, το κείμενο επιδέχεται μια διπλή ανάγνωση, ανάλογα με την οπτική γωνία που θα υιοθετήσει ο αναγνώστης.

Μια σημασιακή κατεύθυνση ορίζεται από το συσχετισμό: υπακοή στο στρατιωτικό κώδικα = στέρηση vs παραβίαση στρατιωτικού κώδικα = πληρότητα. Η ανάγνωση αυτή αντιστοιχεί σ' ένα μοντέλο δράσης όπου το αντικείμενο επιθυμίας του ήρωα είναι το ποτάμι, δηλ. η απόλαυση του μπάνιου στα δροσερά νερά του ποταμού, ενώ το ρόλο του Αντίμαχου κατέχει ο απαγορευτικός στρατιωτικός κώδικας. Η ένταση της επιθυμίας ("το λαχταρούσανε"), τροφοδοτούμενη από ένα παρατεταμένο αίσθημα στέρησης ("Αυτά τα δυόμισι χρόνια τους είχε φάει η βρώμα"), εκθέτει παραστατικά τα κίνητρα της δράσης από την υποκειμενική σκοπιά (Στέρηση vs Ανάγκη πλήρωσης). Η πραγμάτωση της επιθυμίας, έτσι όπως περιγράφεται αναλυτικά, με την τεχνική της επιμήκυνσης, προσφέρει μια ευανάγνωστη εκδοχή ενότητας του ποιητικού Υποκειμένου με τη φύση, η οποία γίνεται πηγή ευδαιμονίας, πληρότητας, ριζικής μεταμόρφωσης ("από τη στιγμή που το σώμα του, ολόγυμνο, μπήκε στο νερό [...] ένωσε άλλος άνθρωπος...").

Ωστόσο, η τελική έκβαση της ιστορίας, που παίζει αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των σημειωμένων, είναι ο θάνατος του ήρωα, που συναρτάται άμεσα με την παραβίαση της στρατιωτικής απαγόρευσης και την κατ΄εσχυσση της φυσικής παρόρμησης. Η έκβαση αυτή επιβάλλει μια διαφορετική ανάγνωση, που υποστηρίζεται από την άλλη εκδοχή του μοντέλου δράσης, όπου το Αντικείμενο είναι η προστασία και η ασφάλεια των φαντάρων και Βοηθός προς αυτή την κατεύθυνση γίνεται η πειθαρχία του στρατιωτικού

κώδικα. Μ' αυτή τη δεύτερη προοπτική, η υποχώρηση στο φυσικό κώδικα φέρνει μια προσωρινή απόλαυση, αλλά στο τέλος πληρώνεται με την απώλεια του μείζονος αγαθού, που είναι η ζωή.

Οι δύο αυτές συγκρουόμενες σημασιακές διαστάσεις συνυπάρχουν αναμφίβολα μέσα στο κείμενο. Ποια όμως από τις δύο επικρατεί, διαμορφώνοντας το τελικό σημαινόμενο και το σύστημα αξιών του διηγήματος; Η απάντηση σ' αυτό το δίλημμα ενυπάρχει μέσα στο κείμενο και μπορεί να αναδειχτεί με την ανάλυση του παραδειγματικού επιπέδου, που θα δείξει ποια αφηγηματική προοπτική επιλέγει ο αφηγητής και πώς αυτή η προοπτική φωτίζει και σημασιοδοτεί τη δράση.

Οι "δείκτες προφορικότητας" που εντοπίσαμε μέσα στην "αναληπτική" αφήγηση που περιγράφει την έκδοση της στρατιωτικής απαγόρευσης,⁹ φανερώνουν ότι υπάρχει εξ αρχής μια "εσωτερική εστίαση" σε ένα αφανές ενδοκειμενικό Υποκείμενο, που θα μπορούσαμε να το ταυτίσουμε με το συλλογικό υποκείμενο "οι φαντάροι". Σ' αυτό το συλλογικό υποκείμενο υπάρχει ρητή αναφορά (: "μήπως ήτανε μια φαντασία τους, μια ομαδική ψευδαίσθηση"), που συνδυάζεται με το γ' πληθυντικό πρόσωπο των ρημάτων. Το πέρασμα από το συλλογικό στο ατομικό υποκείμενο γίνεται στη Δοκιμασία χαρακτηρισμού, που σημαδεύει παράλληλα τη εισαγωγή της μεταβλητής εστίασης, από τους πολλούς (: "τ' ακούγανε... και το λαχταρούσανε") στον ένα (: "είπε μέσ' από τα δόντια του... Γύριζε και ξαναγύριζε και ησυχία δεν είχε"). Το παράθεμα αρχίζει με εσωτερική εστίαση: "ήτανε ωστόσο μεγάλος πειρασμός το ποτάμι. Τ' ακούγανε... και το λαχταρούσανε...". Και διολισθαίνει σε ελεύθερο πλάγιο λόγο (ΕΠΛ): "Και νά, τώρα, που είχε βρεθεί στο δρόμο τους αυτό το ποτάμι. Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...".

Οι δύο τελευταίες φράσεις ταιριάζουν στο στόμα ενδοκειμενικών υποκειμένων, όχι στο στόμα του αφηγητή. Έχουν τη δομή του προφορικού λόγου, αναπαράγουν τον ενδιάθετο λόγο των προσώπων, χωρίς ωστόσο να έχουμε συντακτική ένδειξη ότι ο λόγος έχει περάσει από τον αφηγητή στα υποκείμενα. Αντίθετα, είναι σαφές ότι ο λόγος του αφηγητή χρωματίζεται από το προφορικό ύφος που θα είχε ο λόγος των ενδοκειμενικών προσώπων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ΕΠΛ δίνει έμφαση στην αμφιταλάντευση των Υποκειμένων ανάμεσα στην επιθυμία πλήρωσης και στην αναστολή: Δυνατότητα ("Και νά, τώρα που βρέθηκε") vs Απαγόρευση - Αναστολή ("Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...").

Στην επόμενη παράγραφο έχουμε μια διπλή μεταβολή της εστίασης από το συλλογικό στο ατομικό υποκείμενο, και, στηγμιαία, από τον ΕΠΛ στον ευθύ, τον "αναφερόμενο λόγο": "Στο διάλογο η διαταγή της Μεραρχίας

9. Ε.Γ. Καψωμένος, *Αφηγηματολογία*, 2003: 253.

είπε μέσα από τα δόντια του κείνη τη νύχτα”. Αμέσως μετά και ως το τέλος του διηγήματος, η εστίαση σταθεροποιείται στον ατομικό ήρωα (Φ₁) και συνδυάζεται με ΕΠΛ και μηδενική “απόσταση”. Οι δοκιμασίες του Ήρωα, ψυχικές κατά κύριο λόγο, περιγράφονται από μέσα. Ο αφηγητής, ωσάν να έχει θρονιαστεί μέσα στη συνείδηση του Υποκειμένου, αναμεταδίδει τις σκέψεις, τις αντιδράσεις, τις αμφιταλαντεύσεις του, την ίδια στιγμή που γεννιούνται (“*pensée avec*” ονομάζει ο G. Genette το φαινόμενο, που συνδυάζεται πάντοτε με “αναληπτική αφήγηση”).

“Γύριζε και ξαναγύριζε και ησυχία δεν είχε. Το ποτάμι ακουγότανε πέρα και δεν τον άφηνε να ησυχάσει. Θα πήγαινε την άλλη μέρα, θα πήγαινε οπωσδήποτε. Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας”. Η τελευταία φράση, στη δεύτερη εκφορά της, δεν είναι πια αναφερόμενος λόγος όπως παραπάνω (:“είπε μέσα από τα δόντια του”), αλλά ελεύθερος πλάγιος λόγος, όπως φαίνεται από την αμέσως προηγούμενη φράση, όπου έχουμε μια ευδιάκριτη μεταγραφή του ευθέως λόγου (που θα ήταν: “θα πάω... θα πάω οπωσδήποτε”) σε πλάγιο (“θα πήγαινε... θα πήγαινε οπωσδήποτε”).

Από δω και μπρος, ο λόγος του αφηγητή είναι χρωματισμένος από το προφορικό ύφος του Ήρωα και καταφέρνει να αναπαραγάγει, μέσω του ΕΠΛ, όλη την ψυχική ένταση της δοκιμασίας του Ήρωα, με τη συνεχή εναλλαγή των παρορμήσεων και των αναστολών. Χαρακτηριστική για την εσωτερική εστίαση και τον ΕΛΠ είναι η περιγραφή του ονείρου (εφιάλτη). Η ροή του λόγου αναπαράγει το προφορικό ύφος που τονίζεται με την τεχνική της πολυμοναδικής αφήγησης: όσες φορές συμβαίνει ένα γεγονός, τόσες φορές επανέρχεται στην αφήγηση. Εδώ, με τη συμμετρία των επαναλήψεων αναπαράγεται παραστατικά η διαλεκτική:

*Παρόρμηση**vs**Αναστολή*

“Στην αρχή, το είδε όπως ήτανε: ποτάμι. Ύστερα το ποτάμι μεταμορφώ-
 ‘Ητανε μπροστά του αυτό το ποτάμι και θηκε σε γυναίκα. Γυμνή ξαπλωμένη
 τον περίμενε. Κι αυτός γυμνός στην στο γρασίδι τον περίμενε. Κι αυτός,
 όχθη δεν έπεφτε μέσα. Σα να τον γυμνός μπροστά της, δεν έπεφτε πάνω
 βάσταγε ένα αόρατο χέρι”. της Σα να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι”.

Με την τεχνική του ΕΠΛ, σε συνδυασμό με τη συμμετρική επανάληψη της συντακτικής φόρμας και τη μηδενική απόσταση αναπαράγεται παραστατικά και η υπέρβαση των αναστολών, το ξεπέρασμα της δοκιμασίας και η κατάκτηση της πληρότητας. Παραθέτομε τις πιο χαρακτηριστικές πραγματώσεις του ελεύθερου πλάγιου λόγου. Οι εκφράσεις είναι επιφωνηματικές: “Το ποτάμι! Ώστε υπήρχε λοιπόν αυτό το ποτάμι; Ώρες ώρες συλλογιζότανε μήπως δεν υπήρχε στ’ αλήθεια. Μήπως ήτανε μιά φαντασίας τους, μιά ομαδική ψευδαίσθηση [...] το πρωινό ήτανε θαύμα! Αν ήτανε τυχερός και δεν τον

παίρνανε μυρωδιά... Να πρόφτανε μονάχα να βουτήξει στο ποτάμι, να μπει στα νερά του, τα παρακάτω δεν τον νοιάζανε”.

Όπως βλέπομε, η τεχνική αυτή επιτρέπει την αναπαραγωγή και των πιο ενδόμυχων οκέψεων, των πιο ελαφρών συναισθηματικών ταλαντεύσεων, όπως και του βιώματος της ενότητας με τη φύση, της ευδαιμονίας και της πληρότητας που μεταμορφώνει το φαντάρο σε παιδί (ανάκτηση παιδικότητας):

“Ήταν ένα παιδί τώρα αυτός ο φαντάρος, που δεν ήτανε παρά εικοσιτριώ χρονώ...”.

Η ευφορία αυτή κορυφώνεται με μια επιφωνηματική πρόταση: “Ένωσε μια χαρά!” Κι αμέσως μετά αρχίζει η ραγδαία μεταβολή της κατάστασης (“Αλλά την ίδια στιγμή είδε ένα κεφάλι μπροστά του”), η οποία εκτίθεται με την ίδια παραστατική τεχνική, του ΕΠΛ, σε συνδυασμό με μηδενική “απόσταση”:

“Δεν μπορούσε να καταλάβει αν αυτός αντίκρυ του ήτανε από τους δικούς του ή από τους Άλλους. Πώς να το καταλάβει; Ένα κεφάλι έβλεπε μονάχα. Μπορούσε νά’ναι ένας από τους δικούς του. Μπορούσε νά’ναι ένας από τους Άλλους”.

Η τεχνική αυτή βρίσκει την πληρέστερη και εντελέστερη αξιοποίησή της στην περιγραφή της *Κύριας δοκιμασίας*. Όπως και στην πρώτη δοκιμασία, διαπιστώνομε ένα ρυθμό επιβράδυνσης, που εκδηλώνεται με μια επιμήκυνση του τμήματος εκείνου της αφήγησης που αντιστοιχεί στην εσωτερική, ψυχική αμφιταλάντευση του Ήρωα. Ο ενδιαθέτος λόγος του Ήρωα κλιμακώνεται με συμμετρικές επαναλήψεις, που αναμεταδίδουν ζωντανά τις αμφιταλαντεύσεις του Υποκειμένου, τη στιγμή ακριβώς που συμβαίνουν.

Η παρόρμηση του Υποκειμένου αποδίδεται έμμεσα, με θαμιστική αφήγηση, που συμπυκνώνει έναν εξακολουθητικά πειστικό πειρασμό να τραβήξει τη σκανδάλη. Χαρακτηριστικές είναι οι εκφράσεις:

“Του ήτανε πάρα πολύ εύκολο να του φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι. Ο Άλλος ήτανε σπουδαίος στόχος έτσι καθώς έτρεχε ολόγυμνος κάπου είκοσι μέτρα μονάχα μακριά”.

Την ένταση της παρόρμησης ζωγραφίζει, κατ’ αναλογία, η παρατεταμένη έκθεση των αναστολών, που συνοδεύονται από μια επιμεριστική επιχειρηματολογία, η οποία αντιπροσωπεύει τους συλλογισμούς του Υποκειμένου με τους οποίους προσπαθεί να εξισορροπήσει την ισχυρή παρόρμησή του να πυροβολήσει και να σκοτώσει τον “Άλλο”. Τη βασανιστική αμφιταλάντευση αναπαριστά ο αφηγητής με την τεχνική της πολυμοναδικής αφήγησης:

— Όχι, δεν τράβηξε τη σκανδάλη...

— Δεν μπορούσε να τραβήξει...

— Δεν μπορούσε να τραβήξει...

— Δεν μπορούσε να τραβήξει...

— Χαμήλωσε το τουφέκι του. Χαμήλωσε το κεφάλι του”.

Οι συλλογισμοί κλιμακώνονται, αρχίζοντας από την αναλογία ανάμεσα σε δύο χωριστά υποκείμενα, η οποία αναπαρίσταται με δύο χωριστές πρότασεις σε αντιστοιχία μεταξύ τους:

“Ο Άλλος ήταν εκεί, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο.

Κι αυτός ήταν εδώ, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο.”

Ακολουθεί μια κοινή κατάσταση, που αποδίδεται με ανάλογη (συντακτική και εννοιολογική) ταύτιση των δύο υποκειμένων σε μια πρόταση:

“Ήτανε κι οι δυο γυμνοί. Δυο άνθρωποι γυμνοί... Γυμνοί... Γυμνοί...”.

Η ενότητα των δύο προσώπων αναδειχνεται μέσω της φύσης και των πρωτογενών αξιών της:

“Το ποτάμι δεν τους χώριζε τώρα, αντίθετα τους έωνε”

και τέλος, κορυφώνεται με μια αναγωγή στην καθολικότητα της αξίας ανθρώπου, που ξεπερνά κάθε επιμέρους διαφορά:

“Ο Άλλος είχε γίνει ένας άλλος άνθρωπος τώρα, χωρίς άλφα κεφαλαίο, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο”.

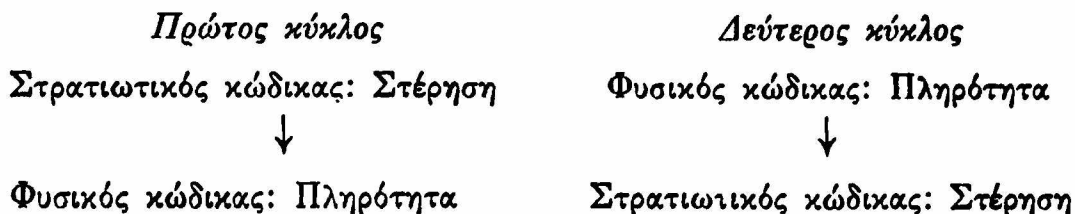
Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι η προοπτική που συνδέεται με το στρατιωτικό κώδικα παραμένει εξωτερική σε σχέση με τα ενδοκειμενικά πρόσωπα ενώ η προοπτική που συνδέεται με το φυσικό κώδικα είναι εσωτερική, αποτελεί την προοπτική των ίδιων των ενδοκειμενικών προσώπων και κυριότατα του Ήρωα-πρωταγωνιστή (Φ₁). Η εσωτερική εστίαση και ο ελεύθερος πλάγιος λόγος, καθώς εκτείνονται σ' όλη την έκταση της αφήγησης και καλύπτουν τις βασικές αφηγηματικές δομές (καθιέρωση και ρήξη συμβάσεων, δοκιμασίες, συνέπειες), επιβάλλουν αβίαστα την προτεραιότητα της προοπτικής του Ήρωα και των αξιών που εκπροσωπεί: αξιών που προβάλλονται επαναληπτικά και παραστατικά, μέσω αυτών των τεχνικών. Αυτή η προτεραιότητα διαλύει την αμφισημία, διαμορφώνοντας δύο ευδιάκριτους πόλους, έναν αρνητικό κι έναν θετικό, από την αντιδιαστολή των οποίων προκύπτουν οι τελικές σημασιοδοτήσεις των δράσεων και των συμπεριφορών.

Μ' αυτήν την επισήμανση, επιτρέφουμε τώρα στην παραδειγματική ανάλυση του διηγήματος και συγκεκριμένα στη διπολική οργάνωση της δομής, στην οποία στηρίζεται το σημασιακό σύστημα. Ο πρώτος αφηγηματικός κύκλος ορίζεται από την επικράτηση του φυσικού κώδικα: ο δεύτερος αφηγηματικός κύκλος ορίζεται από την επικράτηση του στρατιωτικού κώδικα.

Ο πρώτος κύκλος αρχίζει με μια κατάσταση στέρησης (που οφείλεται στις απαγορεύσεις του στρατιωτικού κώδικα) και τελειώνει με μια κατάσταση πληρότητας (που προκύπτει από την επικράτηση του φυσικού κώδικα). Και αντίστροφα, ο δεύτερος κύκλος αρχίζει με μια κατάσταση πληρότητας (που

φέρει η εναρμόνιση του Έρωτα με το φυσικό κώδικα) και καταλήγει σε μια κατάσταση απόλυτης στέρησης (: θάνατο), που φέρνει η εκ νέου επικράτηση του στρατιωτικού κώδικα. Σχηματοποιώντας έχουμε:

Τη σημασιοδότηση αυτή υποστηρίζουν και αναδείχνουν οι επιμέρους σημασιακές αξίες που εκφράζουν την προοπτική των ενδοκειμενικών προσώπων (των φαντάρων) και κατεξοχήν του Έρωτα (Φ₁). Αν ταξινομήσουμε αυτές τις αξίες σε αντίστοιχες παραδειγματικές σειρές, έχουμε την ακόλουθη συμμετρικά αντιθετική οργάνωση:

<i>Φύση</i>	<i>Στρατιωτική κουλτούρα</i>
φυσική παρόρμηση	καταστολή
επιθυμία	απαγόρευση
ελεύθερη βούληση = ευδαιμονία	υπακοή-πειθαρχία = ασφάλεια
γυμνοί από ρούχα	με ρούχα
γυμνοί	ντυμένοι
γυμνοί από ονόματα	με ονόματα
= ταύτιση	= διάκριση
γυμνοί από εθνικότητα	με εθνικότητα
γυμνοί από το χαλί εαυτό τους	με χαλί στολή
ανάκτηση παιδικότητας	απώλεια παιδικότητας
αθηντικότητα	αλλοτρίωση
επιφορία	στερήση - δυσφορία
ενότητα με τη φύση	αντίθεση προς τη φύση
ακεραιότητα	ακρωτηριασμός
άνθρωπος	"φαντάρος"
αλληλεγγύη ανθρώπων	θανάσιμος ανταγωνισμός
σεβασμός στη ζωή	αφαίρεση της ζωής
θετικό	αρνητικό

Η παρχειμυτική ανάλυση των σημασιακών περιεχομένων βγάζει, λοιπόν, στην επιφάνεια μιαν άλλη σημασιοδότηση, ευθέως αντίθετη απ' αυτήν του αφηγηματικού επιπέδου, που είναι η θετική σημασιοδότηση της φύσης και των κωδίκων της και η αρνητική σημασιοδότηση της στρατιωτικής κουλτούρας και των κωδίκων της. Έτσι, το φαινόμενο που ονομάσαμε στην αρχή "αμφισημία" εμφανίζεται τελικά ως οργάνωση της σημασίας σε δύο επίπεδα, το αφηγηματικό, που αντιστοιχεί στην εξέλιξη της δράσης και αντιπροσωπεί

μια σημασιολογική προοπτική εξωτερική σε σχέση με τα ενδοκειμενικά υποκείμενα, και το παραδειγματικό, που αντιστοιχεί στις δομές βάθους και αντιπροσωπεύει τη σημασιολογική προοπτική των ενδοκειμενικών υποκειμένων, η οποία αναδειχνεται δεσπόζουσα.

Η πρώτη, του αφηγηματικού επιπέδου, διαγράφει μια εξέλιξη από την παραβίαση του στρατιωτικού κώδικα και την προσωρινή επικράτηση του φυσικού κώδικα (παροδική ευχαρίστηση) στην αποκατάσταση του στρατιωτικού κώδικα και την τελική τιμωρία του παραβάτη (ολοκληρωτική στέρηση: θάνατος). Η σημασιολογική αυτή προοπτική θα μπορούσε να κωδικοποιηθεί ως εξής: *στρατιωτικός κώδικας = ασφάλεια - ζωή vs φυσικός κώδικας = κίνδυνος - θάνατος*.

Η δεύτερη, του παραδειγματικού επιπέδου, έρχεται να υπονομεύσει την πρώτη και να την υποκαταστήσει με μια "εσωτερική" σημασιακή προοπτική, η οποία αντιπροσωπεύει ένα ανώτερο αξιακό σύστημα που θριαμβεύει στο ηθικό επίπεδο, ξεσκεπάζοντας το μονομερή αλλοτριωτικό χαρακτήρα του στρατιωτικού αξιακού μοντέλου (αλλοτριωμένη ζωή) και αποκαθιστώντας τις φυσικές και κοινωνικές αξίες στην αυθεντικότητά τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι με την αποκατάσταση του στρατιωτικού κώδικα διαρρηγνύεται η αρμονία με τη φύση ("πρόφτασε να δει μονάχα κάτι πουλιά που φτερουγίσανε τρομαγμένα σαν έπεσε από την αντικρυνή όχθη η τουφεκιά"), η οποία είχε επιτευχθεί πρωτίτερα με την επικράτηση του φυσικού κώδικα ("Δεξιά κι αριστερά, και στις δύο όχθες, φτερουγίζανε πουλιά, τον χαιρετούσανε περνώντας πότε πότε από πάνω του").

Το στρατηγικό σημείο που αντιστρέφει το εμπειρικό επιχείρημα του στρατιωτικού κώδικα είναι ότι ο φορέας του φυσικού κώδικα [Φ_1] σέβεται τη ζωή και αρνείται να σκοτώσει τον Άλλον, ενώ ο φορέας του στρατιωτικού κώδικα [Φ_2], υπακούοντας στον κανόνα του εξοντωτικού ανταγωνισμού, σπεύδει να αφαιρέσει τη ζωή του αντιπάλου του, παρ' ότι εκείνος - που είχε προλάβει πρώτος να φτάσει, να πάρει το όπλο του και να τον σημαδέψει - τού είχε μόλις χαρίσει τη ζωή, "χαμηλώνοντας το τουφέκι του". Η αντιστροφή αυτή κωδικοποιείται ως εξής:

στρατιωτικός κώδικας = θάνατος vs φυσικός κώδικας = ζωή

Έτσι, στο σημασιακό επίπεδο, έχουμε ένα μετασχηματισμό από το αφηγηματικό στο παραδειγματικό επίπεδο, από την εξωτερική στην εσωτερική σημασιολογική προοπτική, που παριστάνεται στο ακόλουθο μετασχηματιστικό μοντέλο:

<i>Αρνητικός πόλος</i>	<i>vs</i>	<i>Θετικός πόλος</i>	
στρατιωτικός κώδικας	ασφάλεια-ζωή	φυσικός κώδικας	ζωή
φυσικός κώδικας	κίνδυνος-θάνατος	στρατιωτικός κώδικας	θάνατος

Ο αρνητικός πόλος εκφράζει τη μιλιταριστική ιδεολογία της ψυχροπολεμικής περιόδου (δεκαετία του 1950), που στο ιστορικό επίπεδο σηματοδοτείται από την ίδρυση του ΝΑΤΟ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας, αντίστοιχα. Ο θετικός πόλος απηχεί το διεθνές αντιπολεμικό κίνημα που αναπτύχθηκε ενάντια στη λογική του διαχωρισμού της ανθρωπότητας σε δύο αντίπαλους στρατιωτικούς συνασπισμούς και που στην Ελλάδα εκφράστηκε προνομιακά από τη μεταπολεμική λογοτεχνία της αμφισβήτησης, στην οποία εντάσσεται και η πεζογραφία του Σαμαράκη.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο διήγημα που αναλύσαμε, το περιορισμένο σύμπαν που οριοθετείται από το στρατιωτικό κώδικα, πρώτον, αποκλείει τη φύση (η φύση και οι αξίες της σημασιοδοτούνται ως επικίνδυνες: αντιστρατεύονται τη στρατιωτική πειθαρχία και οδηγούν όποιον τις ακολουθήσει στο θάνατο)· δεύτερον, αποσιωπώντας οποιαδήποτε άλλη αναφορά στην ανθρώπινη κοινωνία, εμφανίζει ως μόνη έκφραση της κοινωνικής ζωής τη στρατιωτική οργάνωση και τους απαγορευτικούς κανόνες της και ως τη μόνη εκδοχή της κουλτούρας τον εξοντωτικό ανταγωνισμό των ατόμων και των κοινωνιών. Ο ανθρώπινος πολιτισμός συρρικνώνεται έτσι σε μία και μόνη αρχή, τον πόλεμο, που επικαθορίζει όλες τις άλλες ανθρώπινες αξίες, κλείνοντας τους ορίζοντες του ανθρώπου και ακρωτηριάζοντας τη ζωή. Πρόκειται για μια σχηματοποίηση, που δικαιώνεται αισθητικά στο βαθμό που αποδίδει με ακρίβεια το μιλιταριστικό πνεύμα που επιβλήθηκε διεθνώς αυτή την περίοδο.¹⁰

Τη στρατοκρατική αυτή ιδεολογία, που είχε την ευχέρεια να εμφανίζει τους απαγορευτικούς της νόμους ως ευεργετικούς (δηλ. προστατευτικούς απέναντι σε υπαρκτούς κινδύνους), έρχεται ν' ανατρέψει, μέσα στον αφηγηματικό μύθο, η φύση και οι αξίες της. Παραβιάζοντας τον απαγορευτικό στρατιωτικό κώδικα, ο φυσικός παράγοντας (φυσικό περιβάλλον - φυσικές ροπές - φυσικές αξίες) εισβάλλει και τινάζει στον αέρα το αρραγές στρατοκρατικό σύμπαν και τη λογική του. Ό,τι φαινόταν λογικό και πειστικό μέσα στη λογική της εμπόλεμης κατάστασης (απαγόρευση = ασφάλεια - προστασία), αποδειχνεται έξω απ' αυτήν παραπλανητικό και απάνθρωπο· ένα πρόσχημα, που μόλις λείπει συμπαρασύρει και το αντίστοιχο ανταγωνιστικό πρότυπο. Έτσι, με την παραδειγματική ανάλυση αναδειχνεται ως τελικό σημαινόμενο η υπεροχή του φυσικού προτύπου, που αντιπροσωπεύει μια σχέση ισορροπίας ανάμεσα στο άτομο και τη φύση, στη φύση και την κουλτούρα. Η ισορροπία αυτή είναι το διακριτικό γνώρισμα του τοπικού πολιτισμικού προτύπου.

10. Το πνεύμα αυτό — για να περάσουμε από τον αφηγηματικό μύθο στο ιστορικό αντικείμενο αναφοράς — υπαγόρευσε στη δεκαετία του 1960, τη δολοφονία του ειρηνιστή Λαμπράκη, και το "φακέλωμα" του ίδιου του Σαμαράκη, σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία, "διότι ήταν αντίθετος στον πόλεμο".

